

## CAHİLİYE DÖNEMİ'NDE BİLGİ KAYNAĞI OLARAK KABUL EDİLEN “KEHÂNET VE FALCILIK İNANCININ EPİSTEMOLOJİK BAĞLAMDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Müslüme KIZMAZ\*

### Özet

Cahiliye toplumunda kâhinlerin ve kehânetin özel ve önemli bir yeri vardır. Cahiliye toplumunda kendisini kâhin olarak niteleyen kişiler, toplumda ayrıcalıklı bir statüye sahipti. Ayrıca kıyafet, yaşantı ve konuşma üslupları diğer insanlara nazaran farklılık arz ediyordu. Bu dönemde kâhinler, doğa üstü varlıklarla irtibata geçtiklerini ve gayb hakkında haberler verdiklerini iddia etmekteydiler. Cahiliye Dönemi'nde pek çok fonksiyonu icra eden kâhinler, hakemlik görevini de üstlenerek toplumsal sorunların çözülmesinde başvurulan bir konumdaydı. Kehânet kavramının yanında fala bakma ve fal okları da bilgi edinmek amacıyla bu dönemde başvurulan bir kaynaktı.

Konumuzun temel tezini kâhinlerin doğa üstü varlıklarla iletişim halinde olma iddiası oluşturmaktadır. Çalışmamız boyunca kâhinlerin doğa üstü varlıklardan haber alma yönteminin felsefi bir yönü olan “mistik sezgi” bağlamında ele almaya çalışacağız. Elimizdeki veriler ışığında elde ettiğimiz bulgular bizi Cahiliye Döneminde yaygın olan kehanet ve falcılık inancının döneminin şartları içinde belli bir gerçeklik payı olmasına rağmen “epistemolojik açıdan” kesin bilgiye ulaşmada bir bilgi kaynağı olarak kabul edilemeyeceği bağlamında değerlendirmeye çalışacağız.

**Anahtar Kelimeler:** Kâhin, Kehânet, Epistemoloji, Sezgi, Mistik Sezgi, Cahiliye.

**EVALUATION of PROPHECY and FORTUNE TELLING BELIEF  
WHICH is ACCEPTED AS an INFORMATION SOURCE in the PERIOD of  
JAHILIYYAH in an EPISTEMOLOGICAL CONTEXT**

**Abstract**

Prophecies and prophecy have a special place in the Jahiliyyah society. People who described themselves as prophets in the Jahiliyyah community had a priveleged status in society. In addition, the style of clothing, life and speech differed from other people. At this time, prophecies claimed that they had contacted the supernatural beings and reported on invisible. The prophets who performed many functions during the Jahiliyyah Period were also in a position to be used in solving social problems by undertaking the role of arbitrator. In addition to, fortune-telling and fortune-telling arrows were also a resource used in this period for information.

The main thesis of our subject is te assertion that the prophets are in contact with the supernatural beings. Throughout our work, we will try to address it is the context of “mystic intuition” a philosophical perspective of how priests receive news from supernatural beings. In the light of the data we have, we will try to evaluate us in the context of the fact that although the belief in divination and fortune-telling, which was common in the Jahiliyyah Period, has a certain reality share in the conditions of the period, it cannot be accepted as an information source in reaching certain information “epistemologically”.

Keywords: Prophet, Prophecy, Epistemology, Intuition, Mystic intuition, Jahiliyyah.

## A. Cahiliye Toplumunda Kehanet

İnsanlığın var oluşunun başlangıcından İslâm öncesi döneme kadar kehanetin, toplumu ilgilendiren tüm konularda başvurulan bir olgu olduğu ve kâhinlerin, halkın problemlerine çözüm bulan kimseler olarak toplum nezdinde önemli bir kimlik kazandığı görülmektedir. Cahiliye Araplarının zorlu çöl koşullarında işlerine hayatlarını kolaylaştıran bu malumatı, Keldânî medeniyetinden miras kaldığı bilinmekte olup ve Önceki Hint medeniyetinin, Mısırlıların, Yunanlıların ve bunların dışında başka kavimlerin de bu malumatı Sümerliler vasıtasıyla Keldânîlerden aldığı kabul edilmektedir.<sup>1</sup> İslâm öncesi Arap toplumunda olduğu gibi geçmiş dönemlerde de kâhinlerden çeşitli konuların çözümlenmesi amacıyla kehanetlerde bulunmaları talep ediliyordu. Geçmişten bugüne kadar kabul gören tedavi usulleri arasında yer alan sihirle tedavi yöntemi önceki toplumlarda bir hayli yaygınlık kazandığı kaynaklarda yer almaktadır. İslâm öncesi Arap toplumunda kâhinlere tedavi ettirme yöntemi de mevcuttu. Bu anlayışın gelişmesinde zaman içinde bazı bilgilerin terk edilmesi ya da kutsallaştırılması ve buna bağlı olarak da insanların bilgi bakımından geri kalması etkili olmuştur.<sup>2</sup>

Kehanetin bir başka çeşidi olan yıldızlara bakarak kehanette bulunmanın da önceki toplumlarda yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Yezdicert Yemen hükümdarı olduğunda çocuğu Behram'ın doğmasıyla beraber beldesindeki tüm kahin ve müneccimleri sarayına davet edip çocuğunun ileriki yaşamında karşı karşıya geleceği olaylarla ilgili bir inceleme yapıp bunu raporlaştırmalarını istemiştir. Onlar da, güneşin burcunu ve yıldızların çıkışlarını tespit ettikten sonra çocuğun geleceğiyle ilgili şeyleri Yezdicert'e rapor edip bildirmeleri olayı bu duruma örnek olarak gösterilebilir.<sup>3</sup>

Gelecekte haber verme yöntemi olan falcılık ise Cahiliye Arap toplumunda genellikle kullanılan bir araçtır. Günlük yaşamlarında meydana gelen tabii olaylara bir doğaüstülük durumu kazandırılmaya çalışılmıştır. Özellikle

---

\* Yüksek Lisans Öğrencisi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Felsefe ve Din Bilimleri Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, mslm\_kzmz@hotmail.com.

<sup>1</sup> Mehmet Bölükbaşı, Cahiliye Devri Araplarında Kehânet ve Kâhinlik, Nüsha Dergisi, Sayı: 47, Yıl: 2018, s. 131.

<sup>2</sup> Ayten Yılmaz, *İslam Öncesi Arap Toplumunda Kehânet*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Sakarya, 2007, s. 8.

<sup>3</sup> Bölükbaşı, Cahiliye Devri Araplarında Kehânet ve Kâhinlik, s. 132.

nesnelere ve olaylara atfedilen uğurlu ya da uğursuzluk nitelermeleri Cahiliye Arap toplumunda fal ve falcılığa inanma eğilimini artırmıştır. Bu anlayış doğrultusunda Cahiliye döneminde farklı falcılık çeşitleri ortaya çıkmıştır.<sup>4</sup>

### 1.1.Kehanet Kavramı ve Cahiliye Toplumunda Kehanet Tanımları

Arapça gramerinde كهن fiilinden türetilerek 'gayb ile ilgili haber vermek' manasına gelmektedir. Diğer dillerde kehanet kelimesinin etimolojisine bakacak olursak; Grekçe μαθεῖν (mathein, öğrenmek) manasına gelen ve günümüzde İngilizcede -mancy sonekinin arkaik kökünü oluşturan fiilden türemiş bir kelimedir. Latince ise divinatio (ilahi bilgi) halinde isim olarak kullanılan bir kelimedir. Divinatio sözcüğü, divus (Tanrı) sözcüğünün, divinus (İlâhî olan ile ilişkin, İlâhî alana ait) şekliyle türetilmesi sonucunda meydana gelen divino (istikbali görmek, kehanette bulunmak) fiilinin isimleşmiş çekimidir. Yani bu sözcüğün kapsamında ilahî, tanrısal bir bilgiyi barındırmaktadır.<sup>5</sup> Bazılarına göre, bu kehanet uygulamaları Arap toplumuna farklı kavimlerden gelmiştir. Kehânetin Keldani kökenli olduğunu iddia edenler, bu isimlendirmeyi Arap gramerinde bu mesleği icra edenleri 'hâzi' olarak adlandırılmasına dayandırmaktadırlar.<sup>6</sup>

Araplar arasında ileride meydana gelecek hadiseleri bildiğini iddia eden birçok kâhin bulunmaktaydı. Bu kimseler, sahip olduklarını söyledikleri metafizik varlıklar aracılığı ile çeşitli haberlerin kendilerine iletildiğini iddia ederlerdi. Hadiselerin nedenlerinden ve sezgilerinden hareketle kahinler, saklı bilgilere vakıf olduklarını söyleyip, kimin yaptığı bilinmeyen vakıaların suçlularını, evlilik dışı başka biriyle beraber olan kişinin bu gayr-i meşru işi yapip yapmadığı konusunda bilgi sahibi olduklarını iddia ederlerdi.<sup>7</sup>

Kehânetin ortaya çıkış şekilleri necmlere bakmak, kuşları uçurmak, fal oklarını çekmek, kahinlere sorunlarını danışmak, şekiller ve çizgiler çizmek, büyü yapmak, çeşitli dualar etmektir. Bununla birlikte kehanette bulunulurken tecrübî bilgiler ve bazı tılsımlardan da yararlanılmaktadır. Burada özellikle

<sup>4</sup> Necati Sümer, Cahiliye Araplarında Falcılık, Milet ve Nihal Der., Sayı: 1, Yıl: 2016, s. 139.

<sup>5</sup> Musa Osman Karatosun, Kehanet Türleri ve Kadim Kültürdeki Uygulamaları, Çukurova Üniv. İlahiyat Fak. Der., Sayı:2, Yıl: 2016, s. 278.

<sup>6</sup> İsmail Taşpınar, Cahiliye Dönemi Müşrik Araplar'da İbadet ve Ritüeller, Hz. Peygamber Dönemi Siyer Coğrafyası, Yıl: 2014, s. 250.

<sup>7</sup> Bölükbaşı, Cahiliye Devri Araplarında Kehânet ve Kâhinlik, s. 132

üzerinde durulması gereken nokta Kehânet vahiyden, falcılıktan, bilimsel ve istatistik öngöründen farklıdır. Çünkü falcılığın konusu daha sınırlı, amacı daha belirgindir. Kehânet aracısız ve sadece sezgisel bilgiye dayanması yönüyle falcılıktan daha şümüllü olması ve doğaüstü bir varlık aracılığıyla yapılabilmesi açısından da falcılıktan ayrılmaktadır.<sup>8</sup>

İbn Haldun'un insan nefisleri üzerine yaptığı taksiminde kâhinlik, beşer nefsinin niteliklerinden biridir. Çünkü insan nefsi beşeriyetten sıyrılarak ruhaniyete ulaşmaya müsaittir. Kâhinler buna olan yetenekleri aracılığıyla bunu gerçekleştirebilirler. Şeffaf nesnelere ve hayvanların kemiklerine ya da bir anda çıkan kuşun çıktığı yöne gözlerini o noktadan ayırmadan vezinli, secilî sözler söyleyerek, kendilerinden geçip yetenekleri derecesinde gayb alemine ulaşır ve buradan elde ettikleri malumatı haber verirler. Söyledikleri bazen doğru bazen de yanlış olabilir. İnsanların fitratında bulunan bu kudrete ve güce kehânet ve bu kudrete haiz kişiye de kâhin adı verilmiştir. Kâhinlerin hayal gücü çok kuvvetlidir. Muhayyile kâhin için bir ayna görevi görmektedir.<sup>9</sup>

Mes'ûdî eserinde kehanete farklı bir yorum getirerek kehanetin fitrî yaradılışın ve mizacın saflığından ve nefsin nur dokusunun güçlü olmasından kaynaklandığı yorumunu getirmiştir. Dolayısıyla nefis yalnız kaldığı zaman ve tefekkür etmeye başladığında ruhî anlamda belli bir yol alır. Bu aşamadan sonra ise kişiye nefis ile alakalı ilim huzmeleri gelmeye başlar. Bunun ardından nurun nazarıyla görür ve nihayetinde nurun aracılığıyla sezinleyebilir. Dolayısıyla nesnelere olduğu gibi görüp nesnelere ilmi hakkında haber verir. Bunu adalet kurallarına uygun olarak yerine getirir. Bu süreçlerinin akabinde kişide nurun etkisi artar ve bu kişi daha meydana gelmeden önce gelecekte ortaya çıkacak hadiselerle ilişkin bilgi verme yeteneğini kazanır.<sup>10</sup>

## 1.2.Kehanet Çeşitleri

Cahiliye Arapları arasında pek çok farklı kehânet uygulaması bulunmaktaydı. Kehânet tabiî (tanrısal) ve sunî olarak ikiye ayrılmaktaydı. Tabii (tanrısal) kehanet özel güçlere sahip kişinin, herhangi bir işarete, ve yardıma ihtiyaç duymaksızın bazı konular hakkında kehanette bulunması suretiyle meydana gelir. Sunî kehanet ise belirgin bir ayet veya sembolün yorumlanarak

<sup>8</sup> Ömer Harman, "Kâhin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Erişim: 20 Ocak 2020).

<sup>9</sup> İbn Haldun, *Mukaddime*, (Çev. Zakir Kadirî Ugan), Meb Yay., İstanbul, 1997, s. 244-246.

<sup>10</sup> Yılmaz, *İslam Öncesi Arap Toplumunda Kehânet*, s. 14.

istikbale dair konularda haber verme faaliyetidir. Kâhinin kuşların uçma düzenine ya da uçuş yönüne bakarak belirli tahminlerde bulunma bilgisi (augury) sunî kehanete örnek olarak verilebilir. Sunî kehanette, bu ayet ve alametleri okuyup yorumlama bilgisine sahip herkes sunî kehanette bulunabilir.<sup>11</sup> Tabîî kehânet çeşitleri; tâbir, firâset, kıyâfe, rukye, tâbabetir. Sunî kehânet çeşitleri ise; arâfet, fal okları, kur'a, iyâfe, zerc, reml, tark ve nücûmdur.<sup>12</sup>

Genel ve çalışmamızın ana konusu açısından ele alacak olursak; Cahiliye Dönemi Araplarında kehânet üç çeşittir: Birincisi, metafizik varlıkların gökten duyduğu haberi kendisini gören kâhine haber vermesi şeklindedir. Bu anlamdaki kehanet, Hz. Muhammed'e Peygamberlik geldikten sonra hükümsüzleşmiştir. İkincisi, metafiziksel varlıkların, dünyadayken durumunu soran kimsenin halini gizil yollarla kahine bildirmesidir. Üçüncüsü, müneccimlerdir. Allah'ın bu tür kişilerde metafiziksel varlıklarla ilişkide bulunabilecek içsel bir potansiyel ortaya çıkardığı bu potansiyel sayesinde kahinlerin, bu varlıklardan aldıkları bilgilere birtakım doğru olmayan bilgiler ekleyerek halinden soran kişilere haber verdikleri iddia edilmektedir.<sup>13</sup>

### 1.3.Kahinin Tanımı

Kâhin sözcüğü, Batı Sâmîleri'nde bir topluluk için kurban kesmek, tanrısal açıdan bir topluluğun temsili, tanrısal yükümlülüklerin beyanı, istek ve arzular hakkında haber veren kişi anlamına gelmektedir. Bu tanımlardan hareketle kâhinin görevleri, kurban sunmak, ibadet edilen yerin temizlik ve korunmasından sorumlu olmak, aynı zamanda tanrı ile topluluğun iletişim kurmasına aracılık yapmak, tanrının istek ve arzusunu önceden tahmin etmektir. Bundan dolayı İbrânîce'de kohen sözcüğü "din adamı" manasına gelmekte ve sözcük yalnızca Yahudî dininin hahamlarına özgü değil, Filistin, Mısır, Baal'daki kâhinler için de kullanılmaktaydı. Anlamsal açıdan olduğu gibi semantik açıdan da İbrânîce "kohen" sözcüğünün "kâhin" sözcüğüyle bir ilişkisi vardır. Ancak çeşitli faktörlerden dolayı kâhinin gelecekte haber verme, uluhiyetle iletişimi

<sup>11</sup> Karatosun, *Kehanet Türleri ve Kadim Kültürdeki Uygulamaları*, s. 278.

<sup>12</sup> Yılmaz, *İslam Öncesi Arap Toplumunda Kehânet*, s. 15-21.

<sup>13</sup> Yılmaz, *İslam Öncesi Arap Toplumunda Kehânet*, s. 34.

sağlama görevleri ön plana çıktığından Arap gramerinde kâhin sözcüğü “istikbalden haber veren kişi” anlamında kullanılmaya başlamıştır.<sup>14</sup>

Kâhinler, kehânette buldukları esnada secili ve kafiyeli sözcükler sarf eder, kehânetlerine başlarken yeryüzüne, gökyüzüne, şemse, kamere, geceye ve gündüze yemin ederdi. Kehânetlerinin yanlış çıkma ihtimaline karşın bu tarz bir üslubu tercih ederler bu nedenle genellikle zıt anlamlı kelimeleri de birlikte söylerlerdi. Böylece doğru çıkmayan kehânetlerini yorumlama ve haber verdiği şeyin aksini söyleme imkanı bulurlardı.<sup>15</sup>

#### 1.4.Cahiliye Dönemine Ait Bazı Falcılık ve Kahinlik Uygulamaları

Cahiliye döneminde Araplar, kâhinlerin her şeye gücünün yettiğine dair inançları olduğundan gündelik hayatlarındaki basit sorunlardan önemli gördükleri sorunlarına kadar kahinlerin görüş ve öngörülerine başvurmaktaydılar. İtilafa düştükleri durumlarda onların hakemliğini kabul eder, hastalandıklarında önerilerini dinlerlerdi. Bunların dışında rüyalarını tâbir ettirirler ve istikbalde karşılaşacakları hadiselerle dair onlardan malumat alırlardı.<sup>16</sup>

Hasan b. Ulayl dedi ki: İmra' Alkays b. Hucr, Benî Esed'e baskın yapma amacındaydı. Bu nedenle düşüncesinin isabetli olup olmadığını öğrenmek amacıyla Zu'l-Halaşa'ya (Tabâla'da bulunan ve Arapların kendisine saygı gösterdikleri bir put) geldi. Önünde üç tane fal oku bulunuyordu. Okların ilki el-âmir (buyurucu), ikincisi an-nâhî (yasaklayıcı) ve üçüncüsü al-mutarabbîş (mühlet verici) anlamına gelmekteydi. Putun önünde üç kere ok çekti ve her defasında an-nâhî (yasaklayıcı) ok çıktı. Fakat Hasan bu durumdan hoşnut olmadı ve okları kırarak fırlattı ve bir süre sonra Benî Esed'e saldırdı ve galip geldi.<sup>17</sup>

Kusay b. Kilâb, Mekke'yi Huzâa Kabilesinin hakimiyetinden kurtarmış ve siyasi birliği bulunmayan Kureyş kavmini bir araya getirmeyi başarmıştı. Kusay Huzâa kabilesinin lideri olan Hüleyl'in kızı ile Hubbâ ile evlendi. Hüleyl

---

<sup>14</sup> Harman, “Kâhin”.

<sup>15</sup> Adem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, Kuramer Yay., İstanbul, 2017, s. 83.

<sup>16</sup> Neşet Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniv İlahiyat Fak. Yay., Ankara, 1957, s. 131.

<sup>17</sup> İbn Al Kalbî, *Kitabu'l Esnam*, (Çev. Beyza Düşüngen), Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., Ankara, 1968, s. 46.

ölmeden önce Kabe'nin anahtarını kızına emanet etti, Hubbâ da kendisinin bu görevi yerine getiremeyeceğini söyleyerek anahtarı eşi Kusay'a teslim edeceğini duyurdu. Kabe anahtarının ellerinden çıkmasının Mekke'nin yönetimini de kaybedecekleri anlamına geldiğini fark eden Huzâalılar, kardeşlerinden anahtarı zorla aldılar. Huzâalılar'ı Mekke idaresinden uzaklaştırmak ve kayınpederinin vasiyetini yerine getirmek üzere Kusay, bazı kabilelerle ittifak edip Huzâalılar'a saldırdı ve büyük bir savaş başladı. Durumun daha kötüye gitmesinden endişe duyan Arap kabileleri sorunun çözümü için Ya'mur b. Avf b. Ka'b isimli bir kahine başvurdu. Secili sözler söyledikten sonra Kusay'ın Kabe'yi yönetmesinin daha doğru olduğunu söyledi ve böylece büyük bir savaş bitmiş oldu.<sup>18</sup>

### B. Mistik Sezginin Kavramsal Çerçevesi ve Epistemolojik Değeri

Sezgi kavramı yaygın olarak doğrudan kavrama olarak tanımlanmaktadır. Sezgideki kavrama, bazen duyular bazen akıl bazen de mistik bir deneyim ile bağlantılıdır. Sezgide, kavramanın doğrudan meydana gelmesi ise bir çıkarımın, sebeplerin, öncüllerin, tanımlamanın, doğrulamanın, sembollerin ve bir düşünme aşamasının olmaması manasındadır. Dolayısıyla sezgi, tek bir zihin faaliyetinde apaçık ve kesin olarak kavramadır. Bu kavramada kavramlar arası ilişki kurulmaksızın akıl yürütmeksizin, araçsızca bir zihin faaliyeti mevcuttur.<sup>19</sup>

Sezgi Arapça'da "hads" kelimesine karşılık gelir. İslam Ansiklopedisi'nde ise şu şekilde tanımlanmaktadır: bir düşünce konusunun aracısız, amaç ve tercih edilmeden aniden kavranması ve bir durum ya da olayın sonucu hakkında tahminde bulunma, ölçüp biçme; doğruluğundan ve kesinliğinden emin olunmamış izahlar yapma; süratli ilerleme, birden kavrama anlamına gelmektedir. Bu tanımdan hareketle sezgi hakkında şu sonuçlara ulaşmamız mümkündür. Sezginin bir konusu vardır, bu belirli konu üzerine yoğunlaşmak gerekir ve bunların neticesinde söz konusu edilen mesele için aracısız ve çabucak bir bilgi edinme söz konusudur. Sezginin genel olarak çeşitleri; akli sezgi, tecrübi sezgi, mistik sezgi ve felsefi sezgidir.<sup>20</sup>

---

<sup>18</sup> Adem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, s. 85.

<sup>19</sup> İsmail Köz, *Sezginin Bilgideki Yeri ve Önemi*, Kalam Araştırmaları Der., Sayı: 1, Yıl: 2005, s. 25.



Mistisizmin bilgi anlayışına bakacak olursak, bilgi elde ederken kullanılan diskürsif yöntemler bize zahirî olanın yani görülen, duyulan alanın bilgisini verebilir. Oysa mistisizm, eşyanın özünü aracısız, doğrudan kavrama imkanına sahiptir. Buradaki temel ayırım, akıl ile sezgi arasındaki gerçeklik hakkındaki fikir ayrılığından kaynaklanmaktadır. Çünkü mistisizm, zâhir-bâtın (görünen-görülme) şeklinde dualist bir yapıya sahip olup iki ayrı gerçeklik alanının olduğunu iddia eder.<sup>21</sup>

İslam Tasavvufu'nda sezgiyi bir bilgi problemi olarak ele alan İslam filozofu Gazalî'ye göre bilgi, kalbe farklı şekillerde gelir. Bunlardan ilki, kalbe atılmak suretiyle kendiliğinden olan bilgidir. İkinci olarak aklî düşünce yoluyla elde edilen bilgi ise istidlâlî bilgidir.<sup>22</sup> Gazali, birinci bilgi çeşidini de kendi içinde ikiye ayırır, buna göre nereden ve nasıl geldiği bilinmeyen bilgiye ilham, sebebi bilinen bilgi ise vahiydir.<sup>23</sup> Gazali, düşüncenin konusu olan mevzuları makulat, mahsusat, makbulat ve meşhurat şeklinde ayırır. Makulat, aklın soyutlaması sonucunda elde edilir, mahsusat beş duyu yoluyla elde edilir. Makbulat, güvenilir kimseler aracılığıyla elde edilir, meşhurat ise bölgelerin örf- adet ve gelenekleridir. Duyular yoluyla elde edilen bilgiler bizi yanıltabilir. Akıl da ise böyle bir durum söz konusu değildir. Bu nedenle Gazalî'ye göre duyusal bilgi aklın ilkeleriyle uyduğunda kabul edilirken, aklın ilkeleriyle çelişirse reddedilir. Akıl tüm varlık alanını kuşatır. Akılla yakinî bilgiye ulaşılır. Dolayısıyla akıl yetisiyle duyular aynı düzeyde değildirler. Bu ayırım dikkate alınmadığı takdirde vehimler ve hayaller bilgi olarak kabul edilir.<sup>24</sup>

Mistik sezginin daha iyi anlaşılabilmesi için onun diğer sezgi türlerinden farkını ortaya koymamız gerekmektedir. Duyusal ve aklî olarak sezgi ikiye ayrılmaktadır. Tecrübî sezgide nesne, duyular vasıtasıyla bilinir. Aklî sezgi, nedensel ve mantıksal ilişkileri doğrudan idrak etmek suretiyle gerçekleşir. Bunlardan tecrübî sezgi ise, sezginin konusu olan nesne, duyularla, doğrudan ve aracısız olarak bilinir.<sup>25</sup> Bu iki sezgi arasında önemli bir ortaklık vardır,

---

<sup>21</sup> Erol Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 1996, s. 96.

<sup>22</sup> Güngör, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, s. 110.

<sup>23</sup> Ebu Hamid el- Gazalî, *İhyâu Ulûmi'd- Dîn C. 3*, (Çev. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yay., İstanbul, 2002, s. 41.

<sup>24</sup> Mevlüd Uyanık, *İslam Bilgi Felsefesinde Kalbin Anlaması Gazzali Örneği*, Araştırma Yay., Ankara, 2005, s. 101-102.

<sup>25</sup> Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul, 1999, s. 770.

baktığımızda akli ve tecrübi sezginin kaynağı kişinin kendisidir. Çünkü kişi, bilgiye kendi aklî ve tecrübî faaliyetleri sonucunda ulaşmaktadır. Bu anlamda bu iki sezgi türünde dışarıdan bir müdahale söz konusu değildir. Fakat mistik sezgi ise özellikleri belirlenmiş sezgi türlerinden farklıdır. Çünkü mistik sezgi ile kişi sadece kendi güç ve zihinsel faaliyetleri sonucunda bilgiye ulaşamaz; mistik sezgide kişinin sezgi aracılığı ile bilgilenmesine yardımcı olan yüce bir gücün mevcudiyeti söz konusudur. Bu bilgilerden hareketle diyebiliriz ki mistik bilginin kaynağı, kişinin dışındadır. Bu durumda mistik anlamda sezgi, dinî sezgi ya da ilâhî sezgi, Tanrı vergisi sezgi gibi isimlendirmelerle de ifade edilebilir.<sup>26</sup>

İnsan duyu organları vasıtasıyla içerisinde yaşadığı evreni algılar. Bu aşamada onu algılama işini yapan benin (suje) ve algılanan nesnenin (obje) karşılıklı etkileşimi söz konusudur. İnsanın algılaması sadece dış dünyası ile sınırlı değildir, insan aynı zamanda iç dünyasını da algılama yetisine sahiptir. Objeye duyu organları aracılığıyla sujenin zihninde birtakım izler bırakır, bu izler aracılığıyla düşünme gerçekleşir bu zihinsel faaliyetinin ardından soyutlama yapabilen insan zihni, kavramlara ulaşır ve kavramlar arasında bir ilişki kurarak çeşitli yargılarda ve çıkarımlarda bulunur. Bütün bu süreçlerin sonunda ortaya çıkan ürün "bilgi" olarak adlandırılır.<sup>27</sup>

Epistemoloji kavramı bilgi anlamına gelen "yu" ve "logos" kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş ve Türkçe'de "bilgi bilim" anlamına gelmektedir. Farklı bilgi alanlarının yasalarını araştırır. Klasik Felsefi anlayışa göre epistemoloji kavramı nüans açısından küçük farklar taşımakla beraber gneseoloji, bilgi kuramı ve bilimler felsefesi ifadeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.<sup>28</sup> "Bilgi felsefesi, yani epistemoloji; insan bilgisinin yapısını, imkânını, kaynağını, ölçütlerini, sınırlarını ve neliğini inceler. O hâlde, bilgi felsefesi veya epistemoloji, genel olarak bilginin ne olduğunu, nasıl ve ne yoldan elde edildiğini konu edinir. Bilgi felsefesi, bilginin ortaya çıkış sürecinde bilen özne ile bilinen nesne arasında nasıl bir bağıntı olduğunu araştırır."<sup>29</sup>

---

<sup>26</sup> Ömür Karşlı, Gazali'de Sezginin Anlamı, Konumu ve Sınırı Sorunu, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı: 62, Yıl: 2017, s. 500.

<sup>27</sup> Mübahat Türker Küyel, *Felsefeye Giriş*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1985, s. 8.

<sup>28</sup> Orhan Hançerlioğlu, "Epistemoloji", *Felsefe Ansiklopedisi*, C. 2, Remzi Yay., İstanbul, 1985, s. 62.

<sup>29</sup> A. Kadir Çüçen, *Bilgi Felsefesi*, Asa Yay., Bursa, 2005, s. 28.

Bu başlık altında inceleyeceğimiz mesele bilgi elde etme noktasında sezgisel bilgi amaçlarımıza ulaşmada bize nasıl ve ne kadar yardım edebilir? Asıl üzerinde duracağımız soru ise sezgisel bilgi bizi hakikate ulaştırabilir mi? Bu ve benzeri sorular geçmişten günümüze değin felsefeciler, İslam filozofları ve teologlar tarafından cevaplanmaya çalışılmıştır. Sezgisel bilgi, akıl ve beş duyu aracılığı ile değil, yüce bir güce sahip varlık tarafından elde edilen bir bilgidir. Günlük hayatta birçok insan sezgilerinin güçlü olduğunu iddia eder. Buna bir örnek verecek olursak; bilimsel manada araştırma yapmadığı halde gelecek yazın kurak geçeceğini ifade eden kişiye "Bunu nereden biliyorsun?" diye sorduğumuzda muhtemelen bize "Öyle seziyorum!" cevabını verecektir. Bu cevap ileri sürdüğü savı kanıtlamaz. Şimdi bu soruya tam tersi bir cevap verildiğini düşünelim. "Gelecek yaz ılık ve yağışlı geçecek." O halde çelişen bu iki görüşten hangisi doğrudur? Bu durumda sezgisel bilgi böyle bir kanıtlamada temel argüman olarak kullanılamaz.<sup>30</sup>

Yukarıdaki örnekten hareketle burada şu sorunsal ortaya çıkıyor. Dikkate almamız gereken sezgisel bilginin kendisi midir ya da sezgisel bilginin kişilere göre değişen yansıması mıdır? Baktığımızda bu sorunsalın temelinde sezgi bilgisinin anlamını gündelik veya bilimsel bilginin anlamından ayırt edemememiz yatıyor. Bir hakikati idrak etme seviyesi zihnimize iletilen çağrışımları veya ilham edilen bilgileri idrak etme seviyesiyle aynıdır. Çağrışımları aldığımız anda bunun doğru olduğunun sağlamasını yapmak için ontolojik olarak temellendirmek yetisine sahip olabilmek de önemlidir.<sup>31</sup>

Mistisizm de sezgiciliğin farklı bir boyutunu oluşturmaktadır. Mistisizm, akıl yoluyla idrak edilemeyen metafiziksel güç veya güçlerin var olduğuna inanmak, bu varlıklara sezgisel ve sevgi aracılığıyla bağlantıya geçilebileceğini iddia etmeye yönelik dinî ya da fikirselsel bir doktrindir. Mistisizme göre bilginin en güvenilir kaynağını akıl, tecrübe ya da bilimsel metot oluşturmaz. Aksine en güvenilir bilgiye sezgi aracılığıyla ulaşılabilir. Mistisizm kavramı, "içsel ışık", 'tinsel yeniden doğuş', 'tüm anlığı aşan dinginlik', "adlandırılmaz ad" gibi betimlemelerle de ifade edilmektedir. Daha açık olarak ifade edecek olursak, mistik kişinin algılamaları sezgiseldir ve bütünsel olaylar ve durumlar karşısında

---

<sup>30</sup> Sedat Yazıcı, *Felsefeye Giriş*, Alfa Yayınları, Ankara, 2001, s. 45-46.

<sup>31</sup> Demir, Henry Bergson'un Metafizik ve Sezgi Boyutlu Epistemolojisinin Yapı Taşları, s.113.

yine bütünsel olarak tepkiler vermektedir.<sup>32</sup> “...Doğru bilgilere analiz ya da kanıtlama yoluyla değil, dolaysız bir kavrayış olan sezgiyle ulaşılabilir. Bu anlamda mistik sezgicilikte kişinin sezgi aracılığıyla Tanrı gibi kutsal bir varlıkla doğrudan ilişki içine girdiği öne sürülür”.<sup>33</sup>

## 2.2.Cahiliye Döneminde Kehanet ve Falcılığın Bilgi Değeri

Önceki bölümlerimizde genel anlamda sezgiciliğin ve epistemolojinin bir çerçevesini çizmeye çalıştık. Bu bağlamda sezgicilik (entüisyonizm) duyular ve akla fazla değer vermeyen, aklın ve duyuların bilgi elde etmede yetersiz olduğunu savunmaktadır. Sezgiciliğe göre akıl ve duyular dışında kesin ve şüpheye mahal bırakmayacak bir bilgiye ancak sezgi yoluyla ulaşılabilir. Sezgicilikte bilginin temelinde insanda var olan üstün bir bilme yetisi yani sezgi (intuition) vardır. Sezgicilere göre sezgi, insanı doğrudan doğruya bir sezme ve vasıtasız bir kavrayış sayesinde eşyanın bilgisine ulaşmalarını sağlayan bir yetidir. Sezgi sayesinde bütünsel bir bilgiye ulaşırız ve bu da bizi hakikate eriştirir.<sup>34</sup>

Bilgiyi elde etmede yöntem olarak akıl yürütmeyi benimseyerek, düşünceyi merkeze koyanlara akılcılar (rasyonalistler), duyuları, gözlem yapmayı ya da deneyi merkeze koyanlara ise deneyciler (empirisder) denilmektedir. Akımların kendileri ise akılcılık (rasyonalizm) ve deneycilik (empirizm) olarak adlandırılır.<sup>35</sup> Peki bilginin ölçütleri nelerdir? Yani biz neye dayanarak elde ettiğimiz bilginin kesinliğine ulaşacağız? Arslan’a göre bunun ilk şartı takabül yani bilginin nesnesiyle uyumlu olmasıdır. İkinci şartı tutarlılıktır.<sup>36</sup>

Yukarıdaki bilgiler ışığında elde ettiğimiz bu çıkarımları Cahiliye Dönemi’ndeki kehânet ve falcılık anlayışına uyguladığımız da şu sonuçlarla karşılaşmaktayız. Kehanet sonucunda elde edilen bilgilerin hepsi doğruluk ilkesine uymamaktadır. Kehanet uygulamalarına örnek verdiğimiz önceki bölümde kahin haber verdiği konularda her zaman isabet etmemektedir. Kahin söylediklerinin doğru çıkmama ihtimaline karşın “kahinin secîsî” olarak nitelendirilen tedbirli karmaşık bir üslup kullanmaktadır. Kahinin haber verdiği konular her zaman gerçeklikle örtüşmemektedir. Kahin haber verdiği

---

<sup>32</sup> Demir, Henry Bergson’un Metafizik ve Sezgi Boyutlu Epistemolojisinin Yapı Taşları, s. 113.

<sup>33</sup> Demir, Henry Bergson’un Metafizik ve Sezgi Boyutlu Epistemolojisinin Yapı Taşları, s. 113.

<sup>34</sup> Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınevi, Ankara, 2009, s. 21

<sup>35</sup> Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, s. 21-22.

<sup>36</sup> Ahmet Arslan, *a.g.e.*, s. 23.

olaylar ve durumlar hakkında akıl ve mantık ilkelerine uygun temellendirmelerde bulunamamaktadır. Daha çok sezgisine göre ya da doğaüstü varlıklarla iletişime geçme neticesinde ulaştığı bilgilerin tutarlı bir izahını yapamamaktadır.

Mistik bilgi tezleri, sezgiyi bir bilme vasıtası değil, kutsala yönelik bir deneyim olarak kabul ederler. Bu deneyim neticesinde varılan durum, ontolojik bir yükselme bununla birlikte ortaya çıkan doğaüstü durumları içermesi şekliyle değerlendirilir. Bu bağlamda, mistik bilgi tezlerini diğer bilgi tezlerinden ayıran durum, yöntem ve içeriğini elde etme aşamasının ne'liğine bağlı olmasıyla birlikte aynı zamanda bilgiyi elde etme sürecinin sonucu veya amacıyla ilişkilidir.<sup>37</sup> Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki Cahiliye Dönemi'nde "Kahinlik ve falcılık" uygulamaları sonucu elde edilen bilgiler, epistemolojik açıdan temelsiz ve bilgisel bir değere sahip değildir.

### **Sonuç**

Cahiliye Dönemindeki kâhinlik, kehânet ve falcılıkla ilgili tanımlar ve uygulamalar hakkında gerekli malumatı önceki bölümlerde vermeye çalıştık. Bu bilgiler ışığında Cahiliye toplumunda kahinlerin ve kehanetin özel ve önemli bir yeri olduğunu gördük. Cahiliye toplumunda kendisini kahin olarak niteleyen kişiler, toplumda ayrıcalıklı bir statüye sahiptiler. Ayrıca kıyafet, yaşantı ve konuşma üslupları diğer insanlara nazaran farklılık arz ediyordu. Bu dönemde kahinler, doğa üstü varlıklarla irtibata geçtiklerini iddia ediyor ve gayp hakkında haberler veriyorlardı.

Konumuzun omurgasını da kahinlerin doğa üstü varlıklarla iletişim halinde olma iddiası oluşturmaktadır. Çalışmamız boyunca kahinlerin doğa üstü varlıklardan haber alma yönteminin "mistik sezgi" bağlamında ele alınması gerektiği üzerinde durduk. Elimizdeki veriler ışığında çalışmamızın neticesinde elde ettiğimiz bulgular bizi Cahiliye Döneminde yaygın olan kehanet ve falcılık inancının döneminin şartları içinde belli bir gerçeklik payı olmasına rağmen epistemolojik açıdan kesin bilgiye ulaşmada bir bilgi kaynağı olarak kabul edilemeyeceği sonucuna ulaştırdı.

---

<sup>37</sup> Adnan Gürsoy, İbnî Sînâ Felsefesinde Sezgisel Bilginin Aklî Karakteri, İstanbul Üniv. İlahiyat Fak. Der., Sayı: 1, Yıl: 2014, s. 203.

### Kaynakça

- APAK Adem, **Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu**, Kuramer Yay., İstanbul, 2017.
- ARSLAN Ahmet, **Felsefeye Giriş**, Adres Yay., Ankara, 2009.
- BÖLÜKBAŞI Mehmet, Cahiliye Devri Araplarında Kehânet ve Kâhinlik, **Nüsha Dergisi**, Sayı: 47, (2018), 127-148.
- CEVİZCİ, Ahmet. **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yay., İstanbul, 1999.
- ÇAĞATAY Neşet, **İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, Ankara Üniv İlahiyat Fak. Yay., Ankara, 1957.
- ÇÜÇEN, A. Kadir. **Bilgi Felsefesi**. Asa Yay., Bursa, 2005.
- DEMİR Mehmet Nuri, "Henry Bergson'un Metafizik ve Sezgi Boyutlu Epistemolojisinin Yapı Taşları", **Sosyal Bilimler Akademi Dergisi**, S: 2, (2018), 110-119.
- GÜNGÖR, Erol. **İslam Tasavvufunun Meseleleri**. Ötüken Yay., İstanbul. 1996.
- GÜRSOY Adnan, İbnî Sînâ Felsefesinde Sezgisel Bilginin Aklî Karakteri, **İstanbul Üniv. İlahiyat Fak. Der.**, S: 1, (2014), 191-210.
- HANÇERLİOĞLU Orhan, "Epistemoloji" **Felsefe Ansiklopedisi**, C: 6 , Remzi Yay., İstanbul, 1985.
- HARMAN Ömer Faruk, "Kâhin", TDV İslam Ansiklopedisi, <http://Islamansiklopedisi.org.tr/kahin#1>, (Erişim: 08.04.2020).
- İBN HALDUN, **Mukaddime**, (Çev. Zakir Kadirî Ugan), Meb Yay., İstanbul, 1997.
- İBN AL KALBÎ, **Kitabu'l Esnam**, (Çev. Beyza Düşüngen), Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., Ankara, 1968.
- GAZALÎ, Ebu Hamid. **İhyâu Ulûmi'd- Dîn C. 3**, (Çev. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yay., İstanbul, 2002.
- KARATOSUN, Kehanet Türleri ve Kadim Kültürdeki Uygulamaları, **Çukurova Üniv. İlahiyat Fak. Der.**, Sayı: 2, (2016), 277-308.
- KARSLI Ömür, Gazali'de Sezginin Anlamı, Konumu ve Sınırı Sorunu, **The Journal of Academic Social Science Studies**, S: 62, ( 2017), 498-510.
- KÜYEL Mübahat Türker, **Felsefeye Giriş**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1985,
- KÖZ İsmail , Sezginin Bilgideki Yeri ve Önemi, **Kelam Araştırmaları Der.**, Sayı: 1, (2005), 23-40.
- SÜMER Necati, Cahiliye Araplarında Falcılık, **Milel ve Nihal Der.**, Sayı: 1, (2016), 134-157.

TAŞPINAR İsmail, Cahiliye Dönemi Müşrik Araplar'da İbadet ve Ritüeller, **Hz. Peygamber Dönemi Siyer Coğrafyası**, Yıl: 2014, 242-256.

UYANIK, Mevlüd. **İslam Bilgi Felsefesinde Kalbin Anlaması Gazzali Örneği**, Araştırma Yay., Ankara, 2005.

YAZICI Sedat, **Felsefeye Giriş**, Alfa Yayınları, Ankara, 2001.

YILMAZ Ayten, **İslam Öncesi Arap Toplumunda Kehânet**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Sakarya, 2007.